

Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu (9 Eylül 1936)

The First Step for Independent Syria: The Franco-Syrian Treaty and Turkish Public Opinion (9th September 1936)

Yusuf KODAZ*

Öz

San Remo Konferansı'nda Fransa'nın mandası altına bırakılan Suriye'nin bu durumu 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanmıştır. Fransa'nın Suriye'de uyguladığı baskıcı politika Suriye halkında bu ülkeye karşı büyük bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Fransa uzun yıllar boyunca Suriyelilerin bağımsızlık istekleri ile ilgili ortaya çıkan ayaklanmalarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Suriyelilerin bağımsızlık isteklerinin önüne geçemeyen Fransa, Suriye heyeti ile Paris'te ikili görüşmelere başlamıştır. Görüşmeler 9 Eylül 1936'da Suriye'nin bağımsızlığı ile ilgili bir antlaşmanın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Bu antlaşma ile Suriye üç yıl içerisinde bağımsızlığını elde edebilecekti. Antlaşma Suriye Meclisi tarafından onaylanmıştır. Fransa Meclisi ise antlaşmayı mandası altındaki diğer bölgelere de olumsuz örnek olacağı için onaylamamıştır. Fransa-Suriye Antlaşması'na Türk kamuoyu olumlu tepki vermesine rağmen, antlaşma ile İskenderun ve Antakya bölgesinin Suriye'de kalıyor olması büyük tepki ile karşılanmıştır. Bu çalışmada döneme ilişkin arşiv belgeleri ve süreli yayınlar taranarak antlaşmanın içeriği ve Türk kamuoyunun antlaşmaya bakışı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Manda, Bağımsızlık, Fransa-Suriye Antlaşması, İskenderun, Antakya, Türk Kamuoyu.

Abstract

Syria's status as a mandate of France that was decided in The San Remo Conference was also acknowledged by The League of Nations on 24th July, 1922. The oppressive policy applied by France in Syria caused the public of Syria to react strongly against France. For long years, France had to tackle with Syrians'

---

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD. Doktora Öğrencisi, Yusuf_kodaz@hotmail.com.

rebellions for independence. Having failed to prevent Syrians' claims of independence, France initiated bilateral negotiations with Syrian delegation in Paris. The negotiations resulted in the conclusion of a treaty on 9th September, 1936 for the independence of Syria. With this treaty, Syria was to be able to gain independence within three years. The treaty was ratified by the Syrian Assembly. However, having thought that would set a negative example for the other mandated regions, the French Assembly did not ratify the treaty. Although the Turkish public opinion gave positive reaction to the Franco-Syrian Treaty, it was overreacted negatively due to the fact that Alexandretta and Antioch regions would be included in Syrian borders with this treaty. In this study, archival documents and periodicals regarding that period were reviewed, and the content of the treaty and the Turkish public opinion about the treaty was examined.

Keywords: Syria, mandate, independence, The Franco-Syrian Treaty, Alexandretta, Antioch, Turkish public opinion

Giriş

Suriye’de Osmanlı Devleti’nin hakimiyeti 1516’da Memlûk Devleti ile yapılan yapılan Mercidabık Savaşı’ndan sonra başlamıştır.¹ I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması’na kadar da bölge Osmanlı Devleti’nin hakimiyeti altında kalmıştır. I. Dünya Savaşı döneminde imzalanan Sykes-Picot gizli antlaşmasına göre Suriye Fransa’nın nüfuz bölgesi olarak belirlenmiştir. Savaştan sonra toplanan San Remo Konferansı’nda da Suriye Fransız mandası altına bırakılmıştır. Fransa’nın mandası altındaki Suriye’de uyguladığı “böl ve yönet” siyaseti² aynı zamanda buradaki görevlilerinin baskıcı politikaları halkta milli duyguların yanında Fransa’ya karşı büyük bir memnuniyetsizliğin ortaya çıkıp gelişmesine sebep olmuştur.³ Fransa, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı 1935 ve 1936 yıllarında hem ülkesinde hem de mandası altındaki bölgelerde önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Suriyeliler de bu durumdan faydalanarak bağımsızlıklarını elde etmek için harekete geçmişlerdir. 1935’den sonra Almanya’nın Versay Antlaşması hükümlerine aykırı hareket etmesi ve İtalya’nın da Habeşistan’ı işgal etmesi dünya barışını tehlikeye düşürmüş bu durum Fransa’nın Suriye heyeti ile bağımsızlık görüşmelerinin başlamasına neden olmuştur. Fransa’da 1936’da yapılan seçimleri de Leon Blum liderliğindeki sol partilerin kazanması bu ülkenin Suriye politikasında

¹ Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul 2005, s. 9.

² Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara 2013, s. 83.

³ Ömer Osman Umar, *Suriye’de Fransız Emperyalizmi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, s. 301.

önemli değişikliklere sebep olmuştur. Leon Blum liderliğinde kurulan yeni hükümet döneminde Suriye heyeti ile yapılan görüşmeler hızlanmıştır. Görüşmeler 9 Eylül 1936'da iki ülke arasında bağımsızlık antlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır.

Türkiye, 20 Ekim 1921'de Fransa ile imzalanan Ankara İtilafnamesi ile belirli şartlar altında Fransa'ya bırakılan Antakya ve İskenderun bölgesinden dolayı Suriye'de yaşanan olayları yakından takip etmiştir. Fransa ile Suriye arasında imzalanan antlaşmada Antakya ve İskenderun bölgesinin Suriye'ye devredilecek olması Türk kamuoyunda büyük bir tepkiye sebep olmuştur. Türkiye, Suriye'nin bağımsızlığından memnuniyetini dile getirirken basında İskenderun ve Antakya bölgesine de bağımsızlık verilmesi yönünde yoğun bir kampanya başlatılmıştır.

1. Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Bağımsızlık Hareketleri

San Remo Konferansı'nda Fransa mandası altına bırakılan Suriye ve Lübnan'ın bu durumu 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanmıştır. Bu antlaşma Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra 29 Eylül 1923'te yürürlüğe girmiştir. Fransa antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 3 yıl içerisinde manda bölgesi sınırları içerisinde yaşayan halkın isteklerine uygun bir anayasa ilanını kabul ettiği halde, Lübnan dışındaki yerlerde bunu yerine getirmemiştir.⁴ Suriye Meclisi 7 Ağustos 1928'de kabul ettiği bir anayasa ile halka her alanda eşitlik ve özgürlük sağlamış, Ürdün, Filistin ve Lübnan'ı da içine alan büyük Suriye birliğini savunmuştur. Ayrıca bu anayasa ile Suriye yönetimine silahlı kuvvetleri organize etme, başbakana ise antlaşmaları onaylama, büyükelçileri atama ve sıkıyönetim ilan etme hakkı tanınmıştır. Fransa'nın Suriye'deki Yüksek Komiseri Henri Ponsot, anayasada Fransa'nın Suriye'deki mandasını ortadan kaldıracak maddeler bulunduğunu, bu hükümlerin çıkarılmasını istemiştir. Suriye Meclisi bu teklifi kabul etmeyince Yüksek Komiser meclisi önce tatil etmiş daha sonra

---

⁴Türkiye'nin Dış Politikası'nda 50 Yıl Montreux ve Savaş Öncesi Yıllar (1935-1939), Ankara 1974, s. 158; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara 2004, s. 499; Adil Dağıstanlı-Adnan Sofuoğlu, *İşgalden Katılma Hatay*, Ankara 2008, s. 34; Mehmet Tekin, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi(1918-1939)*, Ankara 2010, s.179; İsmail Soysal, *Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri (1936-1939)*, *Belleten*, C.XLIX, S.193-195 (Nisan 1986), s. 81; Dr. Jeaske, *İskenderun ve Antakya Halis Türk Yurdudur*, Bu makalenin tamamı *Orient-Nachrichten*'den *Cumhuriyet*, 11-14 Ocak 1937, s. 3, Ayrıca aynı makale için bkz; *Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi (1923-1938)*, (Yayına Hazırlayan: Ö. Andaç Uğurlu), İstanbul 2003, s. 416-433; Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, *Sancak (Hatay) Sorunu, Türk Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I:1919-1980 (Editör: Baskın Oran), İstanbul 2012, s. 281.

da Mayıs 1930'da tamamen kapatmıştır. Kendisinin hazırladığı bir anayasayı 14 Mayıs 1930'da⁵ yürürlüğe koymuştur. Bu anayasa ile ülkede bağımsız, görünüşte demokratik bir parlamenter rejim kurulmuş, ancak güvenlik ve dışişleri konularında denetim yine Fransa'nın kontrolünde kalmıştır. Milletler Cemiyeti Mandalar Komisyonu tarafından da onaylanan bu anayasa uluslararası geçerliliği olan bir belge haline gelmiştir. Ancak bu anayasa Suriyeli milliyetçilerin isteklerini tam olarak karşılamaktan çok uzak olmuştur.⁶ Yüksek Komiser Suriye'de Meclisi kapattıktan sonra geçici hükümetlerle ülke yönetilmeye çalışılmış ancak baskılara dayanamayarak seçimlere gitme kararı almıştır.

Suriye'de 1933'te yapılan seçimlerde 69 milletvekilinden 17'sini Suriye milliyetçilerinin oluşturduğu Vatani Partisi, 52'sini de ılımlılar kazanmıştır. Vatani Parti'ye mensup milletvekillerinin mecliste yer alması ile birlikte 30 Haziran 1930'da İngiltere ile Irak arasında Irak'ın bağımsızlığı ile ilgili bir antlaşmanın imzalanması⁷ ve Irak'ın bağımsızlığını elde eden ilk Arap mandası olması⁸ Suriyelileri de harekete geçirmişti. Bu antlaşmanın bir benzerinin Fransa ile Suriye arasında da yapılması ve mandanın kaldırılması konusunda baskılar iyice artmıştır.⁹ Baskılar nedeniyle Fransa'nın Suriye'deki Yüksek Komiseri Henri Ponsot ile Suriye Hükümeti arasında görüşmeler başlamış olmasına rağmen görüşmelerde Suriye'nin birliği ve bağımsızlığının sağlanması konusunda anlaşma sağlanamamıştır. Bu sırada Henri Ponsot görevinden alınarak yerine Comte Damien Martel atanmıştır. Temmuz 1933'te Beyrut'a gelerek görevine başlayan Martel tarafından hazırlanan Suriye-Fransa bağımsızlık antlaşması ile Fransa, Suriye ile İngiltere ile Irak Antlaşması'na benzer bir antlaşma yapmayı ve ancak buna

⁵Anayasanın ayrıntıları için bkz. *Aydın Tarihi*, S.75-78 (Haziran 1930), s.6388-6398; Fırat-Kürkcüoğlu, a.g.m., s.281.

⁶Mehmet Tekin, *Komşu Penceresinden Suriye*, Antakya 1998, s. 126; Umar, a.g.e., s.499-500.

⁷Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği* (Türkçesi: Taşkın Temiz), İstanbul 1998, s.165; Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e)*, Ankara 2004, s.2; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (C.1-2:1914-1995)*, Ankara 2005, s.202; Dağıstan-Sofuoğlu, a.g.e., s. 43; Sander, a.g.e, s. 81; Yves Salkın, *Yakın Doğu'da Fransa Mandası Umud ve Gerçekler (1922-1941)*, *Stratejik Etütler Bülteni*, S.90-91, Eylül 1995, s.109; Jeaschke, a.g.m., Cumhuriyet, 11-14 Ocak 1937, s.3.

⁸Arthur Goldschmidt Jr.-Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi* (Çeviren: Aydemir Güler), İstanbul 2011, s.398.

⁹Mehmet Asım, *Suriye ve Fransa, Vakıf*, 1 Eylül 1931, s.1; Diplomat, *İskenderun ve Antakya Bize Verilmelidir, Açık Söz*, 25 Ağustos 1936, s.2; Yusuf Duran, *İskenderun Sancağı'nda Fransız Mandası (1920-1936)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.96.

azınlıkların korunması hakkında bir madde ilavesini teklif etmiştir.¹⁰ Ancak 16 Kasım 1933'te imzalanan bu antlaşma Suriye'nin isteklerini tam olarak gerçekleştirmediği için Suriye Meclisi tarafından kabul edilmemiştir.¹¹ Suriye'ye verilen bağımsızlık sözünün bir türlü gerçekleşmemesi 1934'ten sonra gün geçtikçe ülkede gerginliğin artmasına sebep olmuştur.¹² Suriye'nin önemli milliyetçi liderlerinden biri olan İbrahim Hanano'nun ölümünün kırkinci günü dolayısıyla Şam'da bir tören düzenlenmesine karar verilmiştir. Aynı zamanda Şam gazeteleri de anayasanın yürürlüğe konması ve seçimlerin yapılmasını talep etmeye başlamıştır.¹³ 10 Ocak 1936'da düzenlenen ve ülkenin dört bir tarafından gelen heyetlerin katıldığı törende bir konuşma yapan Vatani Parti Genel Sekreteri Cemil Mürdüm, yasin sona erdiğini bundan sonra partinin siyasal faaliyete geçeceğini ve bütün heyet başkanlarının katılımı ile bir genel kongrenin yapılacağını belirtmiştir. Aynı gün yapılan genel kongrede; Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Suriye topraklarının birleştirilmesi, Balfour'un Yahudi yurdu kurma konusundaki sözünün reddedilmesi, Suriye'de yaşayan milletler arasında eşitliğin kabul edilmesi ve bu kararlara karşı çıkanların partiden çıkartılması kararları alınmıştır.

Vatani Parti tarafından ayrıca Milletler Cemiyeti'ne telgraf çekilerek, Suriye'deki mandanın milli birliği engellediği, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan bütün ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıkları halde Suriye'nin bağımsızlığının gerçekleşmediği, Milletler Cemiyeti'nin Habeşistan'ın egemenliği için harcadığı çabaları Suriye'nin daha fazla hak ettiğinin bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda Şam'daki elektrik fiyatlarının aşırı derecede artmış olmasından dolayı elektrik ve tramvay şirketlerinde çalışanlara da grev çağrısında bulunulmuştur. Bu kararlardan sonra Vatani Parti merkezleri kapatılmış ve Şam Milletvekili Fahri Barudi tutuklanmıştır. Bu kararlar üzerine parti liderleri bir toplantı yaparak, Yüksek Komiserliğe, Fransa Dışişleri Bakanlığı'na ve Milletler Cemiyeti'ne olayları protesto eden telgraflar çekilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴ Gösterilerin kısa sürede ülkenin

¹⁰Bu antlaşmanın maddeleri için bkz. *B. C. Arşivi*, 490.01/607.102.5; *Manchester Guardian*'den, Ulus, 1 Mart 1936, s.4; Umar, a.g.e., s.501-502.

¹¹*B. C. Arşivi*, 490.01/607.102.5; Yücel Güçlü, *The Question of the Sanjak of Alexandretta*, Ankara 2001, s.85; Umar, a.g.e., s.501; Salkın, a.g.m., s.109; N. A. Küçük, *Suriye İşleri*, *Akşam*, 19 Nisan 1936, s.1-6.

¹²Ada, a. g. e, s.105.

¹³*El-Kabes* projenin kabul edilmemesi halinde hükümetin çekilmesini, seçimlerin yenilenmesinin gerektiğini belirtmektedir. *Yeniğün*, 7 Ocak 1936, s.1; *Yeni Adana*, 11 Ocak 1936, s.2.

¹⁴*Yeniğün*, 14, 21 Ocak 1936, s.1; Marcel Kollet, *Suriye İhtilaflarının Tafsilatı*, Makalenin tamamı için bkz. *Vu Mecmuası*'ndan, *Kurun*, 6-7-8 Nisan 1936, s.1-4.

diğer kentlerine de yayılması üzerine manda yönetimi gösterileri bastırmak için askeri önlemlere başvurmuştur.¹⁵ Bu gösteriler sırasında ölen ve yaralananlar olmuş, bir çok kişi tutuklanmıştır. Ayrıca bu gösteriler boyunca Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında kardeşlik ve birlik sahneleri ortaya çıkmış ve herkes “yaşasın Müslüman-Hıristiyan kardeşliği” diye bağırıştır. Olayların büyümesi üzerine Şam ve Halep’te sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.¹⁶ Vatani Parti liderleri, 26 Ocak 1936’da Şam’da Yüksek Komiser Martel’e bir muhtıra vererek 1928 anayasasının ilanını ve mandanın kaldırılmasını istemişler, ancak Martel gösteriler sona ermedikçe görüşmelere başlamayacağını¹⁷ belirtmiştir.

Fransa’da 25 Ocak 1936’da başbakanlık makamına getirilen Sarraut, Suriye’ye karşı büyük bir sempati duymaktaydı. Sarraut 1931’deki “Radikal Sosyalist Kongresi” sırasında Suriye’deki harcamaların ekonomik durumu gittikçe kötüleşen Fransa için önemli bir mali yük getirdiğini bu nedenle manda yönetiminin kaldırılmasını ve yeni bir sözleşme yapılması gerektiğini¹⁸ açıklamıştır. Şubat ayı başından itibaren Suriye’de olaylar iyice artmış, olaylarda ölen yaralanan ve tutuklananlar olmuştur.¹⁹ Olayların büyümesi üzerine Fransa Şark Orduları Başkomutanı General Hotsenjer, Şam halkına bir beyanname yayımlayarak askeri kuvvetlerin 12 Şubat 1936’dan itibaren askeri idareyi ele aldığını bildirmiştir.²⁰ Yüksek Komiser, alınan önlemlerin sonuç getirmediğini görünce Başbakan Ata el-Eyyubi’ye bir mektup göndererek meclisin yakında açılacağını, Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunacağını ve Irak ile İngiltere arasında imzalanan antlaşmaya benzer bir antlaşma için görüşmelere başlamaya hazır olduğunu bildirmiştir.²¹ Suriye’deki genel grevin altıncı haftasında Fransa görüşmelere başlamayı kabul ettiği için durum düzelmeye başlamıştır. Hükümet temsilciler ile Yüksek Komiser, 29 Şubat-1 Mart 1936’da Beyrut’ta bir araya

¹⁵ *Ayın Tarihi*, S.26 (Ocak 1936), s.279; Ada, a.g.e., s.105; Duran, a.g.e., s.99.

¹⁶ *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1936, s.1-9; *Manchester Guardian*’dan, *Ulus*, 1 Mart 1936, s.4; *Ayın Tarihi*, S. 26 (Ocak 1936), s.304; Asım Us, *İskenderun Mukavelesi*, *Kurun*, 8 Nisan 1936, s.4.

¹⁷ *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1936, s.1; *Ayın Tarihi*, S.26 (Ocak 1936), s.304.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1936, s.1; *Yeni Adana*, 30 Ocak 1936, s.1; Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara 2005, s.272-273; Yaşar Demir, *Fransa’nın Yakındoğu Politikaları Suriye ve Hatay*, İstanbul 2013, s.166; Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s.283.

¹⁹ *Akşam*, 10-12 Şubat 1936, s.1; *Ulus*, 11-13 Şubat 1936, s.1; Dağıstan-Sofuoğlu, a.g.e., s.43; Bu gösterilerde Hama’da 10 kişi ölmüş, 12 polis ve 14 Fransız süvarisi yaralanmıştır. Ayrıca Humus’ta 50 kişi tutuklanmıştır. Petit Parisien’den, *Akşam*, 10 Şubat 1936, s.2.

²⁰ *Yenigün*, 14 Şubat 1936, s.1; *Ayın Tarihi*, S. 27 (Şubat 1936), s.299-300; Yahya Gülgeç, *Türk ve Yabancı Basında Hatay Meselesi (1936-1939 Yılları Arası)*, İskenderun 2006, s.36.

²¹ Ada, a.g.e., s.105; Gülgeç, a.g.e., s. 23; Tekin, a.g.e., s. 214-215.

gelmişlerdir. Bu görüşmelerde Yüksek Komiser Martel, genel grevin sonlandırılması karşılığında, milliyetçi liderleri de kapsayan bir af ilan edeceğini belirtmiştir. Ayrıca görüşmelerde, Fransa-Suriye Antlaşması görüşmelerinde bulunmak üzere bir heyetin de Paris'e gitmesi kararlaştırılmıştır.²²

Vatani Partisi genel kongresinde yoğun tartışmalardan sonra Paris'teki görüşmelere Haşim Ül-Attasi başkanlığında bir heyetin gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²³ Fransızlar bu görüşme kararını pekte isteyerek vermemişlerdir. Suriye'de 1936 yılının başından itibaren başlayan grevler ve politik tahrikler Fransa'yı o kadar sıkıştırmıştır ki, Fransa bu buhranlı devreyi görüşmelere başlamak için söz vermekle atlatmayı planlamıştır. Görüşmelerin başlamasından sonra hem Suriye'deki gösteri ve grevler sona ermiş hem de 18 yıllık anlaşmazlığın iki tarafı da memnun edecek şekilde sonuçlanacağı düşünülmüştür.

2. Görüşmelerin Başlaması ve Antlaşmanın İmzalanması

İkili görüşmelere başlamak üzere 25 Mart 1936'da Paris'e gelen Suriye Heyeti 31 Mart 1936'da görüşmelere başlamıştır.²⁴ Görüşmelerde Fransa tarafı, manda rejimini sona erdirecek bir antlaşma imzalamaya hazır olduklarını ve Suriye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğini destekleyeceğini sözünü vermiştir. Karşılıklı anlayış ortamında başlayan görüşmelerin sonuçlanması beklendiği kadar hızlı olmamıştır. Özellikle, Fransa'daki siyasal irade yoksunluğu somut bir çözüme ulaşmasını engellemiştir.²⁵ Görüşmelerin başlamasından kısa süre önce Almanya'nın Versay Antlaşması'na aykırı olarak askerlerini Ren Irmağı'nın batısına geçirmesi diğer taraftan İtalya'nın Mayıs ayında Habeşistan'ın başkentini ele

²² *Cumhuriyet*, 3 Mart 1936, s.3; Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınıflar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, (Çeviren:Şirin Tekeli), İstanbul 1995, s.192; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul 2004, s.530; Gülgeç, a.g.e.,s. 23; Nergis Savcı, *Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.33; Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı (Ölümünün 50 nci Yılında Atatürk)*, Ankara 1988, s.18.

²³ *Cumhuriyet*, 3 Mart 1936, s.3; *Yeni Adana*, 12 Mart 1936, s.1; Ada, a.g.e., s.106; Heyetin diğer üyeleri Sadullah Cabiri, Faris Huri ve Cemil Mürdüm'dür. M. Said Tavakkalna, *Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın İşleri Ne?*, İstanbul 1945, s.15; Tarık Mümtaz, *Ayrılık Yıllarının Tam Bir Tarihçesi, Hatay Albümü*, İstanbul 1942, s.12; *Yeniğün*, 13 Mart 1936, s.1.

²⁴ *El-Kabes'den, Yeniğün*, 2 Nisan 1936, s.1; Ada, a.g.e., s.106.

²⁵ Ada, a.g.e., s.106, Duran, a.g.e., s.100.

geçirmesi²⁶ ve Akdeniz’de etkinliğini artırması dünya barışını iyice tehlikeye düşürmüştür. Aynı zamanda Fransa’da Nisan-Mayıs aylarında yapılan seçimleri “*Halk Cephesi*” olarak seçimlere giren sol partilerin kazanmaları ve 4 Haziran 1936’da Leon Blum Hükümeti’nin güvenoyu alması ile Fransa’nın dış politikasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir.²⁷ Fransa’daki hükümet değişikliği Suriye için de yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Leon Blum Hükümeti kendisinden önce başlayan görüşmelere devam etmiş Dış İşleri Bakanı Delbos ve siyasal Müsteşarı Vienot Suriye ve Lübnan’ın Fransa’nın müttefiki bağımsız devletler durumuna getirilmesi yönünde çalışmalara başlamıştır.²⁸ Bu dönemde hem dünyada yaşanan gelişmeler hem de Fransa’daki hükümet değişikliği Fransa’nın Suriye ile ilişkilerini yeniden düzenleyerek Avrupa’daki olaylara yoğunlaşmasını zorunlu kılmıştır. Böylece görüşmeler tekrar hızlanmıştır. Türk basınında görüşmelerin gidişatı ve antlaşma ile ilgili sağlıklı bilgi alınamadığı için birbirinden farklı bilgiler yer almasına

²⁶Tayfur Sökmen, *Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara 1992; Şerife Yorulmaz, *Fransız Manda Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumu Hakkında Bazı Kayıtlar (1918-1939)*, *Atatürk Yolu*, C.6, S.22 (Kasım 1988), s. 233; Erkal, a.g.m., s.18.

²⁷Leon Blum Hükümeti Müstemlekeler Bakanlığı’nı kapatarak görevlerini Dış İşleri Bakanlığı’na devretmiştir. *Yenigün*, 5 Haziran 1936, s.1; Dağıstan-Sofuoğlu, a.g.e., s.44.

²⁸Aptülhat Akşin, *Atatürk’ün Dış Politikası ve Diplomasisi*, Ankara 1991, s. 311; Hamit Pehlivanlı-Yusuf Sarıay-Hüsametin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Ankara 2001, s. 47; Resul Yavuz, *Hatay Sorunu ve Basın*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004, s.48; Dağıstan-Sofuoğlu, a.g.e., s.44; Soysal, a.g.m., s.82; Fırat-Kürçüoğlu, a.g.m., s.283; Fransız gazetelerinden alınan haberlere göre Fransız Meclisi’nde çoğunluğu temsil eden sosyalistlerin Suriye’nin istiklalinin tanınmasına taraftar oldukları belirtilmektedir. Lyon Milletvekili sosyalistlerden Profesör Flip, Suriye öğrenci liderlerinden Nesim Mecdelani’ye şu açıklamayı yapmıştır: “...geçen teşrinievvelde fırkam namına bir tetkik seyahati yapmak üzere Suriye’ye gitmiştim. Bu münasebetle Suriye meselesini pek derin bir surette mütalaa ve tettebbü ettim. Diğer müstemleke veya himaye altındaki memleketler ahaliyle kabili kıyas almayacak derecede mütakamil bulunan Suriye milleti, bugün istiklalini almaya layıktır. Fransa’nın Suriye’de takdir görmemesinin sebebini pek iyi anlıyorum. Buradan bizi temsil için gönderilenler, cumhuriyetin hizmetinde değil, Fransız Bankası hissedarı olan 200 ailenin emri altında idiler. Biz artık bu halin kati surette değişmesine karar verdik. Harbi Umumi’de her şeyi Fransa için feda edelim! diyorlardı. İki ay kadar Laval, her şeyi Fransı kurtarmak için feda edelim! dedi. Şimdi biz diyoruz ki, her şeyi insanı kurtarmak için feda edelim. Suriye’nin iktisadi vaziyetini tetkik eden M. Flip demiştir ki: İstiklalinizi tanıdıktan sonra Suriye’de size düşen vazifeler pek çoktur. Her şeyden evvel ziraat sizi meşgul etmelidir. Romanya’da yapıldığı şekilde bir islahat icrası zaruridir. Bu islahat, her tebeddüle düşman olan ihtiyarlarla değil, siz gençlere düşer.” Akşam, 10 Haziran 1936, s.5.

rağmen²⁹ görüşmelerde daha çok Suriye'deki azınlıkların ve Fransız askerlerinin durumu ile ilgili tartışmaların yaşandığından bahsedilmiştir.

Fransa ile Suriye arasında 31 Mart 1936'da başlayan görüşmeler uzun ve tartışmalı görüşmelerden sonra 9 Eylül 1936'da³⁰ bir antlaşmanın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Suriye'nin bağımsızlığına doğru ilk adım sayılan bu antlaşmaya göre; Suriye üç yıllık bir geçiş döneminden sonra tamamen bağımsız hale gelmesi kararlaştırılmıştır.³¹ Aynı zamanda bu antlaşmaya göre Suriye, Fransa'nın desteği ile Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edileceği de belirtilmiştir. Yapılan askeri sözleşme gereği Fransa ve Suriye arasında bir askeri ittifak oluşturulacak, Fransa Suriye'de Cebel Dürzi ve Alevi Bölgesi'nde bulunan iki askeri üssü elinde tutma hakkını elde edecek, buna karşılık bölgedeki egemenlik hakkı, özel idari ve mali rejimin korunması koşulu ile Suriye'ye devredilmiştir. Fransız askeri kuvvetleri Suriye ordusuna eğitim ve danışmanlık hizmeti verecek, Suriye ordusunun silah ve teçhizatı da Fransa tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Antlaşma ile Suriye ile Fransa arasında sürekli barış ve dostluk kurulmuş, iki

²⁹Görüşmelerin gidişatı ve birbirinden farklı bilgiler için bkz. *Türk Sözü*, 3, 8, 16, 21, 25, 26, 28, 31 Temmuz 1936, 1 Ağustos 1936, s.1-3; *Yeni Gün*, 4, 9, 12, 14 Ağustos 1936, s.1; *Cumhuriyet*, 5, 13 Ağustos 1936, s.1; *Yeni Adana*, 6 Ağustos 1936, s.1; *Açık Söz*, 25, 27 Ağustos 1936, s.1; *Yeni Mersin*, 2 Eylül 1936, s.1; *Tan*, 12 Eylül 1936, s.1-3.

³⁰*Akşam*, 10 Eylül 1936, s.2; *Hemşeri*, 18 Eylül 1936, s.1; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, 3. Baskı, Ankara 2013, S. 148; Mehmet Tekin, *Komşu Penceresinden Suriye*, Antakya 1998, s.129; Soyak, a.g.e., s.556; Celalettin Yavuz, a.g.e., s.273; Ada, a.g.e., s.108; Dağıstan-Sofuoğlu, a.g.e., 44; Ülkü Demirdöğen, *Hatay Sorunu (1921-1939)*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1983; s. 54; Serdar Yılmaz Saraç, *Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s.40; Resul Yavuz, a.g.e., s.49; Bayram Peker, *İsmet İnönü'nün Başbakanlık Dönemi 1931-1937*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Malatya 2005, s.75; Etem İzzet Benice, *İskenderun ve Antakya, Açık Söz*, 12 Eylül 1936, s.1; A. Şükrü Esmer, *Cumhuriyet ve Dış Politikamız, Lozan-Montrö-Hatay, Siyasal İlimler (Mülkiye) Mecmuası, Birinciteşrin* 1938, No:91, s.335; Majid Khadduri, *The Alexandretta Dispute, The American Journal of International Law*, Vol. 39, No:3 (Jul 1945), s.406-425; İsmail Soysal, a.g.m, s.82; Robert B. Staloff, *Prelude to Conflict: Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936, Middle Eastern Studies*, Vol. 22, No. 2 (Apr., 1986), pp. 147-180; Cezmi Eraslan, *Atatürk'ün Yurtta Sulh Cihanda Sulh İlkesi ve Hatay Meselesindeki Tavrı, Güneyde Kültür*, C.7, S.73 (Mart 1995), s.21; Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m, s.283; Mukaddes Aslan, *Sözlü Tarih Yöntemi ve Arşiv Belgeleri Işığında Albay Şükrü Kanatlı ve Birliğinin Hatay'a Girişi, Türkiye-Ortadoğu Uluslar Arası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu*, 3-5 Kasım 2009, Antakya-Hatay, Hazırlayan: Mukaddes Aslan, Ankara 2011, s.249.

³¹*B. C. Arşivi*, 030.10/224.511.5; Ada, a.g.e., s.108; Pehlivanlı-Sarıay-Yıldırım, a.g.e., s. 47; Celalettin Yavuz, a.g.e., s.273; Dağıstan-Sofuoğlu, a.g.e., s.44; Demirdöğen, a.g.e., s.54; Saraç, a.g.e., s.40; Resul Yavuz, a.g.e., s. 48; Soysal, a.g.m., s.134; Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s.283.

bağımsız ve egemen devlet 25 yıl süre ile bir ittifaka girmişlerdir. Her iki ülke birbirine yönelecek bir tehdit durumunda yardımlaşma konusunda da anlaşmaya varmışlardır.³² Antlaşma genel olarak 1930'da İngiltere ile Irak arasında imzalanan anlaşmaya benziyordu. İttifak süresinin 25 yıl, mandater devlete tanınan ayrıcalıklar,³³ Irak'taki İngiliz kuvvetleri gibi, Suriye'de de Fransız askerlerinin kalacak olması gibi pek çok benzerlikler bulunmaktadır. Antlaşma Suriye'nin bütünlüğü ilkesine dayandığı için Yüksek Komiser Alevi ve Dürzi bölgelerinin Suriye'ye bağlanmasını ilan etmekte gecikmemiştir. Ancak İskenderun-Antakya bölgesinin özel statüsünü korumaya devam etmesi de kararlaştırılmıştır.³⁴ Fransa benzer bir antlaşmayı 13 Kasım 1936'da Lübnan ile de imzalamıştır.³⁵ Bu antlaşmaya göre de Fransa'nın askeri gücünün Lübnan'da kalması kararlaştırılmıştır.

Fransa ile Suriye arasında imzalanan antlaşma Suriye'de yeni seçilen meclis tarafından onaylanırken,³⁶ Fransa'da Suriye'ye bağımsızlık verilmesinin Fas, Cezayir ve Tunus halkına da örnek teşkil edeceğinden dolayı sağ partilerin tepkisi ile karşılaşmıştır. Ayrıca 2. Dünya Savaşı'nın iyice yaklaştığı belli olduğundan Fransa Yakındoğu'da askeri durumunu korumak istemiş,³⁷ aynı zamanda "Milliyetçi Blok" çoğunluğu yeniden kazandığı için yeni gelen hükümet antlaşmayı onaylamamıştır.³⁸ Antlaşma, Fransa Meclisi tarafından onaylanmadığı için yasallık kazanmamış olmasına rağmen fiilen uygulamaya konulmuştur.³⁹ Böylece Fransa'nın Suriye'de

³² Etem İzzet Benice, a.g.m., s.1; N. A. Küçük, *Fransa-Suriye Anlaşması, Ulus*, 17 Eylül 1936, s.1; Rıza Atilla, *Fransa'nın Tarihi Jestini Bekliyoruz, Yeni Mersin*, 17 Eylül 1936, s.1-2; Tekin, a.g.e., s.129; Umar, a.g.e., s.503; Ada, a.g.e., 108-109; Celalettin Yavuz, a.g.e., s. 273; Soysal, a.g.m., s.82.

³³ Antlaşmanın İngiltere-İrak Antlaşması'nı model aldığı belirten yazılar için bkz. *Akşam*, 11 Eylül 1936, s.2; *Yeni Mersin*, 2 Ekim 1936, s.1-2; Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, (Türkçesi: Salih Yurdakul), İstanbul 2000, s. 82; Soyak, a.g.e., s.530; Ada, a.g.e., s.108; Yunus Nadi, *Suriye İstiklali ve İskenderun-Antakya Havalisi Muhtariyeti, Cumhuriyet*, 13 Eylül 1936, s.1.

³⁴ Tekin, a.g.e., s.129; Soysal, a.g.m., s.82.

³⁵ *Akşam*, 14 Kasım 1936, s.2; *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1936, s.1; *Son Posta*, 14 Kasım 1936, s.1; Mansfield, a.g.e., s.96; Celalettin Yavuz, a.g.e., s.273; Veysel Ayhan-Özlem Tür, *Lübnan Savaşı, Barış, Direniş ve Türkiye İle İlişkiler*, Bursa 2009, s.52, Tarık Mümtaz Göztepe, *Bıçak Kemiğe Dayanıyor Hatay Türkleri Ayaklanıyor, Hatay'ın Sesi*, S. 32 Mart 1972, s. 6.

³⁶ *Açık Söz*, 28 Aralık 1936, s.1; *Akşam*, 28 Aralık 1936, s.2; *Cumhuriyet*, 28 Aralık, s.1-7; Tavakkalna, a.g.e., s.16; Göztepe, a.g.m., s.12; Soysal, a.g.m., s.83.

³⁷ Soysal, a.g.e., s.83.

³⁸ Mansfield, a.g.e., s. 96; Celalettin Yavuz, a.g.e., s.273; Soysal, a.g.m., s.83; Bu antlaşma Fransa'da iktidara gelen Daladye Hükümeti tarafından yok sayılmış, bunu hazırlayan Komiser Kont de Martel değiştirilerek yerine eski politikaları uygulamak görevi ile Gabriel Pueux Suriye'ye gönderilmiştir. Tavakkalna, a.g.e., s.16.

³⁹ Dağıstan-Sofuoğlu, a.g.e., s.44.

zorla kurmaya çalıştığı manda yönetimi⁴⁰ de sona ermiştir. Temps gazetesi bu antlaşmanın oldukça karışık bir diplomasi vesikası olduğunu belirterek şu değerlendirmeyi yapmıştır:⁴¹ “...*Bu muahede, İngiltere ile Irak arasında aktedilmiş olan muahede göz önünde tutularak ve Suriye'nin hususi vaziyeti nazarı dikkate alınarak tanzim edilmiştir. Zira Suriye'de ekalliyetler meselesi gibi mühim bir mesele vardır. Bu mesele gerek manevi ve gerek siyasi bakımdan hayati bir ehemmiyete haizdir. Bütün teminatı haiz olması lazım gelen ekalliyetler meselesinin halledildiğini umuyoruz.*”

Fransa-Suriye görüşmelerine katılarak antlaşmanın ortaya çıkmasında önemli rol oynayan ve aynı zamanda Fransa adına antlaşmayı imzalayan Dış İşleri Bakanlığı Müsteşarı Vienot, antlaşmanın esasları ile ilgili Fransızca “*İstanbul*” gazetesinin Paris'teki muhabiri ile yaptığı mülakatta, bütün demokrat memleketlerin –İngiltere'de dahil- bu yıl manda altında bulunan memleketlere karşı aynı şekilde liberal bir politika izlemeye mecbur kaldıklarını, Suriye'deki mandayı ittifak antlaşmasına dönüştürerek Suriye ile Fransa arasındaki ilişkileri kuvvetlendirdiklerini belirtmiştir. Vienot, Suriye'de yaşayan azınlıkların da durumundan bahsederek bölgede yaşayan Türklerin hukuku hakkında yaptığı açıklamada:⁴² “...*Şüphesiz ekalliyetlerin himayesi mühim bir meseledir. Yeni yaptığımız muahedede ekalliyetlerin hukukunu zıman altına aldık. Uluslar Kurumu, onları ihmal ettiğimiz takdirde, mandamızın nihayet bulmasını tasvip etmezdi. Suriye'de mesela şimal muntikasındaki Türk ekalliyeti gibi kesafet arz eden ekalliyetleri tefrik etmek lazımdır. Bu ekalliyetler geniş bir muhtariyetten istifade etmelidir. Esasen Fransız Mandası altında iken, bu muhtariyet kendilerine verilmişti. Tecrübe iyi neticeler verdi, binaenaleyh, devamdan başka yapılacak bir şey olmadığını*” belirterek İskenderun-Antakya bölgesinin muhtariyetinin eskisi gibi devam edeceğini belirtmiştir.

3. Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu

Suriye'deki Fransız mandasının 1936'da sona ermesi ve aynı yıl Fransa'nın Suriye ile bağımsızlık antlaşması için görüşmelere başlaması Hatay için de yeni bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü Fransız planı mandası altında bulunan bölgede Suriye ve Lübnan olarak iki bağımsız devletin oluşturulmasına dayanmaktaydı. Bu durum da 20 Ekim

⁴⁰ Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Ankara, 2010, s.78.

⁴¹ *Temps* 'ten, *Akşam*, 11 Eylül 1936, s.1.

⁴² Suriye-Fransa Antlaşması hakkında Fransızca *İstanbul Gazetesi*'nin muharririnin Vienot ile yaptığı mülakatın ayrıntıları için bkz. *Açık Söz*, 24 Eylül 1936, s.2; *Tan*, 24 Eylül 1936, s. 1-7.

1921 tarihli Ankara İtilafnamesi ile kabul edilen ve Lozan Antlaşması'nın 3. Maddesi ile teyit edilen

Hatay'ın mevcut durumunun değişmesine neden olmuştur. Fransa-Suriye görüşmelerinde Hatay bölgesinden antlaşmalara rağmen söz edilmemesi ve Suriye'ye bağlanma düşüncesinin ortaya çıkması Türkiye'yi harekete geçirmiştir.⁴³

Türkiye 1934'ten itibaren bölgeye olan ilgisini hissettirmeye başlamış ve bu yönde bir takım çalışmaları da uygulamaya koymuştur. Cumhuriyet gazetesi, Kahire'deki hususi muhabiri Müftüzade Ziya'nın Mısır devlet adamlarına dayanarak, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki mandasından vazgeçeceğini ve bu mandayı Türkiye'ye devretmek istediğini⁴⁴ okuyucularına aktarmıştır. Ayrıca bu günlerde Suriye basınında ve Hatay halkı arasında Türkiye ile Fransa'nın anlaşacağı ve yakında Hatay'ın Türkiye'ye verileceği yönünde haberler de çıkmaya başlamıştır.⁴⁵

1929-1936 yılları arasında Türkiye'nin Hatay ile ilgili yeni bir talepte bulunacağı bir ortam olmamıştır. Ama Türkiye bölgedeki halkı etkilemekten asla geri kalmamış, oradaki Türklerin kültürünü geliştirmek için özel gayret göstermiştir. Fransa'nın Hatay'ı Türkiye'ye iade edeceği haberlerinin arttığı bir ortamda Gaziantep valisinin 6 ayda bir yapılan sınır komisyonu toplantısı için İskenderun'a gelmesi ve ardından Antakya'yı ziyaretinde halk tarafından coşku ile karşılanması⁴⁶ hem Türk hem de Arap basınında geniş

⁴³Haktan Birsal-Olcay Özkaya Duman, *Le Sandjak EstTurc (Sancak Türktür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı, Atatürk Yolu*, C.3, S.50, Güz 2012, s.345-366; Yaşar Demir, *Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Politikası (1936-1938)*, *History Studies International Journal of History*, Prof. Dr. Enver Konunçu Armağanı, 2012, s. 48.

⁴⁴Habere göre Fransa bu konuda Türkiye'nin fikrini de sormuş, Türkiye'nin düşüncesi şöyle olmuştur: "Milli misakımız Türk olmayan memleketlerin siyasi ve idari işlerine karışmamıza manidir. Fakat Suriye ve Lübnan'ın tarzı idareleri kati surette kararlaştırmadan Fransa'nın mandaterlikten çekilmesi burada neticesi vahim bir karışıklık devresinin başlamasına sebep olabileceğinden gerek kardeş Suriyelilere, gerekse dost Fransızlara yardım ve hizmet olmak üzere bu mandayı bir sene için kabul edebiliriz. Sene sonunda bu iki memleketin istiklallerine kavuşmaları şarttır" *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1934, s. 1.

⁴⁵*Cumhuriyet*, 4 Şubat 1934, s.1; *Son Posta*, 19 Nisan 1934, s.1-14; *Son Posta*, 24 Nisan 1934, s. 3.

⁴⁶26 Nisan 1934'te Gaziantep Valisi Akif İyidoğan'ın Antakya'ya yaptığı ziyaret sırasında 20 bin Türk coşkun gösteriler yaparken, hemen arkasından bölgeye ziyarette bulunan Suriye Cumhurbaşkanı ile Başbakanı sadece resmi görevliler ve bir miktar Suriye hayranı tarafından karşılanmıştır. *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1934, s.1-3; *Son Posta*, 2 Mayıs 1934, s.1-3; Remzi Siliöz, *Hatay İli Milli Mücadele Yılları*, Bursa 1937, s.73-74; Mehmet Tekin, *Tarih'te Hatay ve Hatay Devleti*, Antakya 1986, s.47-48; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara 1991, s.19-20; Süleyman Hatipoğlu, *Atatürk ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması, Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 102 (Haziran 1996), s. 17.

bir yer tutmuştur. Bu ziyaretten sonra halk arasında Türk askerinin Hatay'a geleceği ve Hatay'ın Suriye'ye katılacağı söylentisi iyice artmaya başlamıştır. Arap basını bu ziyaret ve söylentiler nedeni ile bir süre Türklük ve Türkiye aleyhine yayınlar⁴⁷ yapmışlardır. Türkiye bu ziyaretten sonra bölgeye olan ilgisini iyice artırmaya başlamış ve bir takım çalışmaları da uygulamaya koymuştur.⁴⁸ Bu dönemde Türkiye'nin attığı somut bir adım da Atatürk'ün isteği ile 8 Şubat 1935'te daha sonra Hatay Cumhurbaşkanı olacak olan Tayfur Bey'in çalışmalarında daha serbest ve yetkili olabilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Antalya'dan bağımsız milletvekili seçilmiş⁴⁹ olmasıdır. Aynı zamanda Türkiye, Atatürk'ün ilgi ve girişimi ile 1933 yılından sonra Hatay'dan 175 çocuğu getirerek burslu olarak okutulmuş ve tekrar Hatay'a gönderilmiştir.⁵⁰

Daha görüşmeler başlamadan önce Türkiye'nin Halep Başkonsolosu İdris Sabih Bey Vatani Parti liderlerinden Abdurrahman Keyalli ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin İskenderun Sancağı'nda gözü olmadığını, Ancak Ankara İtilafnamesi ile Sancak Türklerine verilmiş olan haklara hürmet edilmesi⁵¹ lazım geldiğini söyleyerek Türkiye'nin bu konudaki kararlı tutumunu ortaya koymuştur. Suriye heyeti görüşmeler için İstanbul üzerinden Paris'e giderken burada bulunan Antakyalı öğrenciler heyete bir beyanname vererek Antakya ve İskenderun'a antlaşmalarla verilmiş olan haklardan vazgeçmeyeceklerini⁵² bildirmişlerdir. Bağımsız Hatay Devleti

⁴⁷*Son Posta*, 5 Mayıs 1934, s.3; *Son Posta*, 10 Mayıs 1934, s.1-13; *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1934, s.1-5; Resul Yavuz, a.g.e., s.45; Khadduri, a.g.m., s.409; Ali Arslan, *Hatay Meselesinde Arapların Tavrı, Güneyde Kültür*, C. 7, S. 75 Mayıs 1995, s. 21.

⁴⁸Yaşar Demir, a.g.m., s. 48.

⁴⁹Tayfur Bey (Sökmen)'in Antalya'dan bağımsız milletvekili olarak seçilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. Sökmen, a.g.e., s.90-92; Mehmet Tekin, *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Antakya 2002, s.57-59; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ün Ölümünden Önce Milletine Son Hizmeti, Hayat*, C. 3, S. 46 (10 Kasım 1966), s.4-8; Bu konuda Atatürk'e "Niçin Adana veya Antep değil de, Antalya'dan seçtirdiniz?" diyenlere de "Sonra (L) yerine (K) koyacağız. Böylece Antakya, Antakya olacak da ondan" cevabını vermiştir. Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, İstanbul 1974, s.575; Mehmet Tekin, *Atatürk'ün Vazgeçilmez Davası Hatay*, Antakya 2009, s.65; Diğer bir kaynağa göre de Atatürk, "Üzülmeysin mesele basittir (L) yerine (K) koyma zamanı yaklaşmıştır." Mehmet Tekin, *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Antakya 2002, s.57-60; Tayfur Sökmen, *Atatürk'e Ait Hatıralar, Anlatan: İlk Hatay Devlet Reisi ve Antakya Milletvekili Tayfur Sökmen*, *Tarih Dünyası*, S.7 (17 Aralık 1953), s.282-283; Lütfi Oğuzcan, *Atatürk ve Hatay Davası, Kuvayı Milliye*, Ağustos 1958, s.5; Bekir Tünay, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.II, S.5, (Mart 1986) , s.458; Ercan Karakoç, *Atatürk'ün Hatay Davası, Bilig*, S.50, Yaz 2009, s.102.

⁵⁰ Sökmen, a.g.e., s. 89-90; Pehlivanlı-Sarıay-Yıldırım, a.g.e., s. 39.

⁵¹*El-Liva*, 26 Mart 1936'dan , *Yenigün*, 28 Mart 1936, s.1.

⁵²*Savtul Ehrar'dan*, *Yenigün*, 28 Mart 1936, s.1.

kurulunca Başbakan olan Abdurrahman Melek, Hatay Nasıl Kurtuldu? adlı eserinde, Suriye heyetinin Paris'e gitmek için yola çıktığını haber alınca, kendilerinin de aynı tren ile Ankara'ya gittiklerini, burada İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarında görüşmeler yaptıklarını, bu görüşmelerde kendilerine Suriye heyetinin müzakerelerinin yakından takip edileceğini ve beklemede kalmaları gerektiğinin söylendiğini⁵³ belirtmiştir. Bu görüşmelerden sonra Atatürk, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak bu bilgileri değerlendirmişler ve şimdilik Fransız mandası altında Suriye'den ayrı, bağımsız bir devlet kurulmasına çalışılmasını ve Fransızlar nezdinde Milletler Cemiyeti'ne müracaat yapılması⁵⁴ da kararlaştırılmıştır. Türkiye, Fransa ve Suriye arasında görüşmeler devam ederken Antakya ve İskenderun bölgesinde Ankara İtilafnamesi ile sağlanan özel statünün korunmasını ve bölgede Türk yönetimi dışında bir yönetimi de tanımayacağını ilan etmiştir.⁵⁵ Türkiye hem komşu memleketlerin iyiliğini isteyen, hem de İskenderun Sancağı'nın hukuki durumu nedeniyle müzakereleri çok dikkatli ve yakından takip etmiştir.⁵⁶ Türkiye, Fransa-Suriye görüşmeleri devam ederken Boğazlar sorununu kendi lehine çözmeye çalıştığı için Hatay'da Suriye içinde, Suriye'den ayrı bağımsız bir devlet kurdurma tezini savunmuştur.

Türk basınında görüşmeler devam ederken, görüşülen konular hakkında haber elde edilemediği, Ankara İtilafnamesi ile elde edilen özel statünün korunması ve bölgenin Türklüğü konusunda yazıların ön plana çıktığını görmekteyiz. Asım Us Kurun'daki yazısında,⁵⁷ Fransız gazetecilerinden Jean d'esme'nin Habeşistan savaş sahasını gezdikten sonra Suriye'ye uğrayarak burada Suriye nasyonalistlerinin başında bulunan İbrahim Hanano ile yaptığı bir röportajın Fransız gazetelerinde yayınlanmasını ele alarak, Suriye nasyonalistlerinin millet kavramını iyice kavramış olsalar bağımsızlık isteklerine başladıkları bu günlerde "...tamamen Türk olan ve bundan dolayı Ankara Muahedesi ile hususi bir idareye tutulacağı kabul edilmiş bulunan İskenderun Sancağı'nı Suriye birliğine katmak gayretine düşmezler." diye

⁵³ Sökmen, a.g.e., s.24-28.

⁵⁴ Ergünöz Akçora, *Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, S. 32, s.391-392; Savcı, a.g.e., s. 30-31.

⁵⁵ Ada, a.g.e., s.105; Yunus Nadi, *İskenderun Meselesi'nde Sözü Ayağa Düşürmemek Lazımdır, Cumhuriyet*, 2 Ekim 1936, s.1-3; Yuluğ Tekin Kurat, *Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası, Belleten*, C. XXXIX, S. 154, s. 267.

⁵⁶ Soyak, a.g.e., s.530; Akçora, a.g.m., s. 391-392.

⁵⁷ Asım Us, *Garip Bir İsnat, Kurun*, 26 Mart 1936, s.1-2. Bu röportajın İbrahim Hanano'nun ölümünden çok sonra yayınlanmış olması dikkate değerdir. Röportajda Hanano, Suriye nasyonalistlerinin amacının Lübnan ve İskenderun bölgesini de içine alan Suriye'nin bağımsızlığı olduğunu belirtmiştir. Makalenin kısa bir özeti için bkz. *Yenigün*, 28 Mart 1936, s.1.

görüşlerini açıklayarak İskenderun bölgesindeki özel statünün korunmasının önemini belirtmiştir. Ayrıca Suriye'nin istiklalini sağlayacak devletin, Suriye'nin Türkiye'den gelecek saldırıya karşı koruması gerektiği yolundaki görüşlerin doğru olmadığı üzerinde durmuş Türkiye'nin “*milli topraklarından başka hiçbir yerde ve savaşta gözü olmadığını anlamamış bir memleket kalmadığını*” belirterek yazısını sonlandırmıştır. Aynı yazar diğer bir makalesinde⁵⁸ Fransa'nın Suriye'ye istiklal verirken İskenderun bölgesinin hususi yönetimini unutmacağından umutlu olduğunu belirtmiştir.

Yunus Nadi ise Cumhuriyet gazetesindeki makalesinde, Suriye'nin bağımsızlığı konusunda görüşmelerin başlamasından duyduğu memnuniyeti belirterek, görüşmelerde ve daha sonraki uygulama aşamasında bölgeye ait antlaşmalarla kabul edilmiş özel hususi idarenin korunması gerektiğine⁵⁹ dikkat çekmiştir. Yine aynı gazetede İsmail Habib köşesinde Gavur Dağı'nın Türklüğü⁶⁰ ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. N. A. Küçüka köşesinde, herkesin dikkatini gittikçe karışan büyük dünya sorunlarına diktiği bu günlerde Suriye'de önemli olaylar meydana geldiğini ve bunları öğrenmek istediğimizi belirtmiştir. Ayrıca içte ve dışta barışı ilke edinmiş Türkiye'nin olayları yakından takip etmesi⁶¹ gerektiğinin öneminden bahsederek görüşmeler ve Suriye'de yaşanan olaylardan yeterli bilgi alınmadığından şikayetçi olmuştur.

Atatürk, Sancak sorununun kesin bir çözüme bağlanması zamanının geldiğine daha Paris'te Fransa-Suriye görüşmeleri devam ederken karar vermiştir. Ancak, Montreux'da Boğazlar Konferansı sona ermeden, Fransa ile bir gerginlik çıkarılmasından kaçınmıştır. Nitekim 20 Temmuz 1936'da Montreux Sözleşmesi'nin imzalandığı gün Türkiye'ye dönen Afet (İnan)

⁵⁸Asım Us, *İskenderun Mukavelesi*, *Kurun*, 8 Nisan 1936, s.1-6.

⁵⁹Yunus Nadi, *Suriye İstiklali ve İskenderun Hususi İdaresi*, *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1936, s.1; Ada, a.g.e., s. 109.

⁶⁰İsmail Habib, *Gavur Dağı'nın Türklüğü*, *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1936, s. 3; Ayrıca Beyrut'ta Türkçe olarak yayınlanan *Yıldız* gazetesi 13 Nisan 1936 tarihli *Al Bayrak İstiyoruz!*, isimli makalede Suriyeli gençlerin İskenderun bölgesinde Suriyelilerin Türklerden daha fazla olduklarını bu nedenle bölgenin Suriye birliği içerisinde yer alması yönünde gösteriler yaptıklarını belirterek bunun doğru olmadığını, bölgenin sadece insanların değil dağları ve topraklarının da Türk olduğunu savunmuştur. Bu durumun ilgili devletler tarafından da kabul edildiğini bu nedenle İskenderun semalarında dalgalanması gereken bayrağın Suriye bayrağı değil, Al bayrak olması gerektiğini belirtmiştir. *Kurun*, 25 Nisan 1936, s. 1-2; Benzer bir yazı için bkz. *İskenderun Türk'tür, Türk Kalacaktır, Yıldız*, 4 Mayıs 1936'dan, *Kurun*, 10 Mayıs 1936, s. 6.

⁶¹N. A. Küçüka, a.g.m., s. 1-6.

Hanım'a “*şimdi Antakya, İskenderun, yani Sancak meselemiz var*”⁶² demiştir.

Türkiye, Fransa ile Suriye arasında görüşmeler devam ederken sessiz kalmıştır. Ancak antlaşmanın imzalanmasından hemen önce Hatay sorununu tekrar açmıştır. Bu sırada Irak Dışişleri Bakanı Sait Nuri Paşa, Milletler Cemiyeti'nin genel kurul toplantısına katılmak için Cenevre'ye giderken 4 Eylül 1936'da İstanbul'a gelmiş ve bir hafta burada kalmıştır. Bu süre içerisinde Başbakan İsmet İnönü ve diğer hükümet adamları ile görüşmeler yapmıştır. Sait Nuri Paşa, Fransa-Suriye Antlaşması'ndan dolayı Türkiye'nin görüşmelere katılmak istediğini öğrenince, bunun Suriye'nin aleyhine olabileceğini düşünerek Türkiye'nin müdahalesini önlemek için Türk Hükümeti'ne şu teklifte bulunmuştur:⁶³ “*Suriyelilere, İskenderun Sancağı yüzünden müşkülât çıkarmayınız; bırakınız, istiklallerini kazansınlar. Ondan sonrası kolaydır, ben oraya ait ihtilaflarınızı, iki tarafı da memnun edecek şekilde halletmeyi şimdiden taahhüt ederim.*” Başbakan İnönü, bu teklife verdiği cevapta Fransız ve Suriye Hükümetlerinin, Suriye sorunu üzerinde bir sonuca ulaşmış olduklarını duymaktan memnun olduklarını belirtmiştir. Ancak İskenderun sorununun çözümünün hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin lehine olduğunu belirtmiş ve “*...Bizler Fransa-Suriye görüşmeleri devam ederken görüşmelerin gidişatını etkilememek için meseleyi gündeme getirmedik. Ama meseleyi Suriye ile kendi aramızda ikili görüşmelerle çözmeye hazırız.*”⁶⁴ diyerek İskenderun sorununa verdikleri önemi ortaya koymuştur.

Bu arada, Başbakan İnönü'nün Sait Nuri Paşa'nın teklifini uygun bulduğunu haber alan Atatürk buna çok sinirlenmiş ve şu emri vermiştir:⁶⁵ “*...kesinlikle görüşmelerin dışında kalamayız. Görüşmelerde mutlaka biz de bulunmalıyız.*” Cenevre'deki Milletler Cemiyeti toplantısına katılmak için yola çıkacak olan heyette yer alan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Florya Köşkü'nde bulunan Atatürk'e veda ziyaretine gittiğinde meydana gelen bu görüşmeyi şöyle anlatmaktadır:⁶⁶

⁶²A. Afetinan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara 1973, s. 95; Afet İnan, *Atatürk'ten Mektuplar*, Ankara 1989, s. 8; Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, a.g.e, s. 47; Karakoç, a.g.m., s. 103; Soysal, a.g.m., s. 83.

⁶³Soyak, a.g.e., s. 531; Mehmet Tekin, *Atatürk'ün Vazgeçilmez Davası Hatay*, Antakya 2009, s. 69.

⁶⁴Khadduri, a.g.m, s. 409.

⁶⁵*Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları* (Derleyen: Hulusi Turgut), 7. Baskı İstanbul 2006, s.337; Tekin, a.g.e, s.70.

⁶⁶Soyak, a.g.e., s. 552; Tekin, a.g.e., s. 70.

“Köşkün çalışma odasında “gel otur, sana verecek haberlerim var” sözleriyle karşıladı ve mahut teklifi – her zaman olduğu gibi kendi mütalaasını açıklamadan- anlattı. Yalnız hafifçe tebbessüm ederek, Hükümet Reisi’ni, teklife kabule meyilli gördüğünü ilave etti ve “sen ne dersin bu işe?” diye sordu.

“O bölgedeki durumu yeniden düzenlemekte olduğu anlaşılan Fransa’nın Sancağı artık hakiki sahiplerine terk edip gitme zamanı geldiğini, Ankara İtilafnamesi’ne göre esasen hususi ve mümtaz bir idareye sahip bulunan Türk İskenderun, Antakya ve dolayları halkının da hasıl olan son durumda otomatik olarak istiklale kavuşması tabii ve mantık icabı” olduğunu arz ettim.

Gözleri parladı:

“Evet öyledir, garantimiz altında müstakil bir Türk Devleti kurulmalıdır, bunu temin edeceğiz çocuk” diye buyurdu.

Demek ki kararını vermişti, kalktım. Ertesi sabah Cenevre’ye hareket edeceğimizi söyleyerek veda ettim, huzurundan müsterih ve ümitle dolu olarak çıktım. Böylece Atatürk, Sancak’ta Türkiye’nin garantisi altında bağımsız bir Türk devleti kurulması tezini ortaya atmıştır.⁶⁷

Fransa-Suriye Antlaşması’nın imzalanması başlangıçta Türk basınında büyük bir memnuniyetle karşılanmış ancak İskenderun ve Antakya’nın durumuna da vurgu yapılmıştır. Etem İzzet Benice, Suriye’yi kazanmış olduğu istiklalden dolayı tebrik ederken, Ankara İtilafnamesi ile Fransa’nın mandası altında hususi bir yönetim şekli ile bırakılmış olan İskenderun ve Antakya’da da Suriye’de olduğu gibi Fransız mandasının kalktığını bu nedenle şartların değiştiğine dikkat çekerek yazısını şöyle devam ettirmiştir:⁶⁸ “...Vaziyet değiştiğine göre alakadarlar için bu Sancağı’n yeni şartlar karşısında vaziyetini yeniden görüşmek ve tespit etmek hakikaten bir gerçeğin ifadesi olacaktır.” Hüseyin Faruk Tanur da makalesinde, Türkiye’nin dışında da içindekinden fazla Türk yaşadığını buna kayıtsız kalamayacağımızı İskenderun ve Antakya’da “mahalli ve müstakil” bir yönetimin Suriyeliler tarafından da hoş görülerek teslim edilmesi⁶⁹

⁶⁷Ada, a.g.e., s.112.

⁶⁸Etem İzzet Benice, *İskenderun ve Antakya, Açık Söz*, 12 Eylül 1936, s. 1; Benzer bir makaleler için bkz. Rıza Atila, *Fransa’nın Tarihi Jestini Bekliyoruz, Yeni Mersin*, 17 Eylül 1936, s. 1-2; Nevzat Güven, *Antakya ve İskenderun Türklerinin Hakkı, Türk Sözü*, 30 Eylül 1936, s. 1-3.

⁶⁹Hüseyin Faruk Tanur, *Antakya ve İskenderunlu Türkler, Haber*, 12 Eylül 1936, s. 2; Benzer diğer makaleler için bkz. Etem İzzet Benice, *İskenderun Antakya, Açık Söz*, 13 Eylül 1936, s. 1-2; N. A. Küçük, *Fransız-Suriye Anlaşması, Ulus*, 17 Eylül 1936, s. 1.

gerektiğini belirtmiştir. Tan gazetesi de “*Suriye’nin İstiklali ve Suriye’deki Türkler*”⁷⁰ başlığı altında, Suriye’de önemli bir Türk varlığının olmasının Türkiye ile Suriye arasında ilişkileri kuvvetlendirdiğine vurgu yaparak, bunların huzur ve refah içerisinde yaşamalarının ve milli varlıklarını korumalarının hakları olduğunu belirtmiştir.

Yunus Nadi ise yazısında, Suriyelilerin bağımsızlıklarını kazanmalarından dolayı mutlu olduklarını bahsederek şöyle devam etmiştir:⁷¹ “...*Hududumuzun kenarındaki Türklerin vaziyeti böğrümüzde bir yara gibi kalamaz ve onu böyle bırakmamakta bizim kadar Fransızların da, Suriyelilerin de menfaati vardır.*” Haber gazetesi “*İskenderun ve Antakya İçin Talebimiz*” başlığı altında, Akdeniz kıyısında küçük ve muhtar yeni bir Türk idaresinin kurulacağını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: “*Türkiye’nin yanında bir gonca gibi yaşayacak olan bu milyonluk Türk memleketi sonradan mukadderatı hakkında kendi hüküm verecektir.*”⁷²

Sonuç

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Fransa tarafından işgal edilen Suriye, 24 Temmuz 1936’da Milletler Cemiyeti’nin de onayı ile Fransa’nın mandası altına girmiştir. Fransa’nın Suriye’yi mandası altında tuttuğu dönemde uyguladığı politika halkın tepkisine neden olduğu için uzun yıllar Suriyelilerin bağımsızlık isteklerini zor kullanarak bastırmaya çalışmıştır. 1930’da İngiltere mandası altında olan Irak’ın İngiltere ile bağımsızlık antlaşması imzalaması Suriyelileri de harekete geçirmiştir. Fransa ilk başlarda Suriye’nin bağımsızlığına mandası altındaki diğer yerlere olumsuz örnek teşkil edeceği için karşı çıkmıştır. Ancak 1935 yılından sonra dünya barışının tehlikeye düşmesi Fransa’nın da Suriye politikasında önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur.

Uzun yıllar Suriyelilerin bağımsızlık isteklerini zor kullanarak engelleyen Fransa, 1936 yılının başlarında itibaren Suriyelilerle bağımsızlık görüşmelerine başlamak zorunda kalmıştır. Bu görüşmeler 9 Eylül 1936’da Fransa ile Suriye arasında bağımsızlık antlaşması ile sonuçlanmıştır. Suriye’nin bağımsızlığını elde etmesi Türk kamuoyunda büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak Türk basınında, Türkiye’nin Antakya ve İskenderun bölgesi için Ankara İtilafnamesi’nden doğan hakları ön plana çıkartılarak bu bölgeye de bağımsızlık verilmesi yönünde yazılar

⁷⁰Tan, 12 Eylül 1936, s. 1-3.

⁷¹Yunus Nadi, *Suriye İstiklali ve İskenderun- Antakya Havalisi Muhtariyeti*, Cumhuriyet, 13 Eylül 1936, s. 1-3.

⁷²Haber, 13 Eylül 1936, s. 1.

yoğunlaşmıştır. Suriye'nin bağımsızlığı ile ilgili bir antlaşmanın imzalanması Türkiye'ye Antakya ve İskenderun bölgesinde yaşayan Türklerin durumunu uluslararası alana taşıma fırsatı vermiştir. Uygulanan başarılı bir diplomasi sayesinde bölge Milletler Cemiyeti'nin gözetimi altında önce "*Hatay*" adı ile Suriye'den ayrılmış daha sonra da Türkiye'ye katılmıştır.

KAYNAKLAR**I. Arşiv Belgeleri****Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**

BCA: 030.10/224.511/5.

BCA: 490.01/607.102/5.

II. Resmi Yayınlar**Ayın Tarihi****III. Süreli Yayınlar****Açık Söz****Akşam****Cumhuriyet****Haber****Hemşeri****Kurun****Son Posta****Tan****Türk Sözü****Ulus****Vakit****Yenigün****Yeni Adana****Yeni Mersin****IV. Kitap, Tez ve Makaleler**

ADA, Serhan, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

AFETİNAN, A., *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

AKÇORA, Ergünöz, *Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XI, S. 32, s. 379-405.

AKŞİN, Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politikası ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

- ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, Alkım Yayınevi, 15. Baskı, İstanbul 2005.
- ARSLAN, Ali, *Hatay Meselesinde Arapların Tavrı, Güneyde Kültür*, C. 7, S. 75 (Mayıs 1995), s. 15-23.
- ASIM, Mehmet, *Suriye ve Fransa, Vakit*, 1 Eylül 1936, s. 1.
- ASLAN, Mukaddes, *Sözlü Tarih Yöntemi ve Arşiv Belgeleri Işığında Albay Şükrü Kanatlı ve Birliğinin Hatay'a Girişi, Türkiye-Ortadoğu Uluslar Arası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu, 3-5 Kasım 2009*, Antakya-Hatay, Hazırlayan: Mukaddes Aslan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 248-305.
- Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları* (Derleyen: Hulusi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2006.
- ATİLA, Rıza, *Fransa'nın Tarihi Jestini Bekliyoruz, Yeni Mersin*, 17 Eylül 1936, s. 1-2.
- AYHAN, Veysel-TÜR, Özlem, *Lübnan Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye İle İlişkiler*, Dora Yayınları, Bursa 2009.
- BENİCE, Etem İzzet, *İskenderun ve Antakya, Açık Söz*, 12 Eylül 1936, s. 1.
- BENİCE, Etem İzzet, *İskenderun Antakya, Açık Söz*, 13 Eylül 1936, s. 1-2.
- BİRSEL, Haktan-ÖZKAYA, Olcay, Duman, *Le Sandjak Est Turc (Sancak Türktür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı, Atatürk Yolu Dergisi*, C.3, S.50, Güz 2012, s. 345-366.
- DAĞISTANLI, Adil-SOFUOĞLU, Adnan, *İşgalden Katılıma Hatay*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2008.
- DEMİR, Yaşar, *Hatay'da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye'nin Politikası (1936-1938)*, *History Studies International Journal of History*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 47-72.
- DEMİR, Yaşar; *Fransa'nın Yakındoğu Politikaları Suriye ve Hatay*, Mostar Yayınları, İstanbul 2013.
- DEMİRDÖĞEN, Ülkü Demirtürk, *Hatay Sorunu (1921-1939)*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1983.
- DİPLOMAT, *İskenderun ve Antakya Bize Verilmelidir, Açık Söz*, 25 Ağustos 1936, s. 2.
- DURAN, Yusuf, *İskenderun Sancağı'nda Fransız Mandası (1920-1936)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- ERASLAN, Cezmi, *Atatürk'ün Yurtta Sulh Cihanda Sulh İlkesi ve Hatay Meselesi'ndeki Tavrı, Güneyde Kültür*, C. 7, S. 73, (Mart 1995), s. 19-24.

- ERKAL, Şükrü, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı (50 nci Yılında Atatürk)*, Ankara 1988, s. 9-33.
- ESMER, Şükrü, *Cumhuriyet ve Dış Politikamız, Lozan-Montrö-Hatay, Siyasal İlimler (Mülkiye) Mecmuası*, Ekim 1938, No: 91, s. 335.
- FIRAT, Melek-KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, *Sancak (Hatay) Sorunu, Türk Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I:1919-1980 (Editör: Baskın Oran), İletişim Yayınları, 17. Baskı, İstanbul 2012, s. 279-292.
- GOLDSCHMID Arthur Jr.-DAVIDSON, Lawrence, *Kısa Ortadoğu Tarihi* (Çeviren: Aydemir Güler), Doruk Yayıncılık, İstanbul 2011.
- GÖNLÜBOL, Mehmet-SAR, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2013.
- GÖZTEPE, Mümtaz Tarık, *Bıçak Kemiğe Dayanıyor Hatay Türkleri Ayaklanıyor, Hatay'ın Sesi*, S. 32, (Mart 1972), s. 4-7.
- GÜÇLÜ, Yücel, *The Question of the Sanjak of Alexandretta*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- GÜLGEÇ, Yahya; *Türk ve Yabancı Basında Hatay Meselesi (1936-1939 Yılları Arası)*, İskenderun Belediyesi Kültür Yayınları, İskenderun 2006.
- GÜVEN, Nevzat, *Antakya ve İskenderun Türklerinin Hakkı, Türk Sözü*, 30 Eylül 1936, s. 1-3.
- HABİB, İsmail, *Gavur Dağı'nın Türklüğü, Cumhuriyet*, 7 Nisan 1936, s. 3.
- HATİPOĞLU, Süleyman, *Atatürk ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması*, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 102, (Haziran 1996), s. 12-39.
- JEASKE, Dr., *İskenderun ve Antakya Halis Türk Yurdudur, Cumhuriyet*, 11-14 Ocak 1937, s. 3,
- KARAKOÇ, Ercan, *Atatürk'ün Hatay Davası, Bilig*, S. 50, Yaz 2009, s. 97-118.
- KHADDURİ, Majid, *The Alexandretta Dispute, The American Journal of International Law*, Vol. 39, No: 3 (Jul 1945), pp. 406-425.
- KOLLET, Marcel, *Suriye İhtilaflarının Tafsilatı, Kurun*, 6-7-8 Nisan 1936, s. 1-4.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası, Belleten*, C. XXXIX, S. 154, s. 265-308.
- KÜÇÜKA, N. A., *Suriye İşleri, Akşam*, 19 Nisan 1936, s. 1-6.
- KÜÇÜKA, N. A., *Fransa-Suriye Anlaşması, Ulus*, 17 Eylül 1936, s. 1.
- MANSFIELD, Peter, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, (Türkçesi: Salih Yurdakul), Birinci Baskı, Söylem Yayınları, İstanbul 2000.

- MELEK, Abdurrahman, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- MÜMTAZ, Tarık, *Ayrılık Yıllarının Tam Bir Tarihçesi*, Hatay Albümü, Ülkü Matbaası, İstanbul 1942, s.10-16.
- NADİ, Yunus, *Suriye İstiklali ve İskenderun Hususi İdaresi*, Cumhuriyet, 5 Nisan 1936, s. 1.
- NADİ, Yunus, *Suriye İstiklali ve İskenderun-Antakya Havalisi Muhtariyeti*, Cumhuriyet, 13 Eylül 1936, s.1.
- NADİ, Yunus, *İskenderun Meselesi'nde Sözü Ayağa Düşürmemek Lazımdır*, Cumhuriyet, 2 Ekim 1936, s. 1-3.
- OĞUZCAN, Lütfi, *Atatürk ve Hatay Davası*, Kuvayı Milliye, Ağustos 1958, s. 5.
- PEHLİVANLI, Hamit-SARINAY, Yusuf -YILDIRIM, Hüsamettin, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001.
- PEKER, Bayram, *İsmet İnönü'nün Başbakanlık Dönemi 1931-1937*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Tezi, Malatya 2005.
- SALKIN, Yves, *Yakın Doğu'da Fransa Mandası Umut ve Gerçekler (1922-1941)*, Stratejik Etütler Bülteni, S. 90-91, Eylül 1995, s. 109.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitapevi Yayınları, 23. Baskı, Ankara 2013.
- SARAÇ, Serdar Yılmaz, *Türk Kamuoyunda Hatay Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.
- SARAY, Mehmet, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, II. Baskı, Ankara, 2010.
- SAVCI, Nergis, *Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- SİLİÖZ, Remzi, *Hatay İli ve Milli Mücadele Yılları*, Emek Basımevi, Bursa 1937.
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ün Ölümünden Önce Milletine Son Hizmeti, Hayat*, C. 3, S. 46 (10 Kasım 1966), s. 4-8.
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- SOYSAL, İsmail, *Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri (1936-1939)*, Belleten, C.XLIX, S.193-195 (Nisan 1986), s. 79-109.

- SÖKMEN, Tayfur, *Atatürk'e Ait Hatıralar, Anlatan: İlk Hatay Devleti Reisi ve Antakya Milletvekili Tayfur Sökmen, Tarih Dünyası*, S. 7 (17 Aralık 1953), s. 282-283.
- SÖKMEN, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, TTK Basımevi, İkinci Baskı, Ankara 1992.
- STALOFF, Robert B., *Prelude to Conflict: Interdependence in the Sanjak of Alexandretta 1920-1936, Middle Eastern Studies*, Vol. 22, No. 2 (Apr., 1986), pp. 147-180.
- TANUR, Hüseyin Faruk, *Antakya ve İskenderunlu Türkler, Haber*, 12 Eylül 1936, s. 2.
- TAVAKKALNA, M. Said, *Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın İş Ne?*, (yayınevi yok), İstanbul 1945.
- TEKİN, Mehmet, *Tarih'te Hatay ve Hatay Devleti*, Antakya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Antakya 1986.
- TEKİN, Mehmet, *Komşu Penceresinden Suriye*, Mehmet Tekin Yayınları, Antakya 1998.
- TEKİN, Mehmet, *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya 2002.
- TEKİN, Mehmet, *Atatürk'ün Vazgeçilmez Davası Hatay*, Mehmet Tekin Yayınları, I. Baskı, Antakya 2009.
- TEKİN, Mehmet, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- TİBİ, Bessam, *Arap Milliyetçiliği* (Türkçesi: Taşkın Temiz), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1998.
- TÜNAY, Bekir, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II, S. 5, (Mart 1986), s. 458-461.
- Türkiye'nin Dış Politikası'nda 50 Yıl Montreux ve Savaş Öncesi Yıllar (1935-1939)*, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1947.
- UMAR, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.
- UMAR, Ömer Osman, *Suriye'de Fransız Emperyalizmi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, s. 297-310.
- US, Asım, *İskenderun Mukavelesi, Kurun*, 8 Nisan 1936, s. 1-4.
- US, Asım, *Garip Bir İsnat, Kurun*, 26 Mart 1936, s. 1-2.
- ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974.

Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye'si (1923-1938), (Yayına Hazırlayan: Ö. Andaç Uğurlu), Örgün Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 2003.

YAVUZ, Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, .Ankara 2005.

YAVUZ, Resul, *Hatay Sorunu ve Basın*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.

YERASİMOS, Stefanos, *Milliyetler ve Sınıflar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, (Çeviren: Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1995.

YILMAZ, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

YORULMAZ, Şerife, *Fransız Manda Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'ın Sosyo-Ekonomik Durumu Hakkında Bazı Kayıtlar (1918-1939)*, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 22 (Kasım 1988), s. 231-259.